

La revisió del mite: el Comitè Antifeixista d'Orriols

[JULIOL 1936-MAIG 1937]

Josep Maymí — Josep Ros — Xavier Turró

A les comarques gironines, parlar dels comitès antifeixistes ens porta a recordar l'acció d'uns determinats grups que, per la seva duresa repressiva, han perdurat en la memòria col·lectiva. Entre aquests podem mencionar els de Salt, Puigcerdà o Orriols. Dels tres, el menys estudiat és el d'Orriols, sobre el qual segueix planant una aurèola mítica. En efecte, expressions com «ets més dolent que el comitè d'Orriols» mostren el profund arrelament popular d'un fenomen que s'ha estigmatitzat amb escreix. Les poques referències escrites sobre el comitè d'Orriols ens el descriuen mostrant-nos alguns elements del mite. Un testimoni de l'època diu referint-se a les seves accions durant els Fets de Maig que «aquests fets vandàlics, junt amb diversos robatoris, detencions, maltractaments i amenaces, sembla que han d'atribuir-se a un grup que dirigia un tal Genís Serrat (àlies Gaspar), el qual, ajudat per dos o tres d'esperit sanguinari, tenien sota la seva fèrula la resta de components del grup, que cometia contínues salvatjades i tenia aterrida la comarca»(1). Cinquanta anys més tard, un exhaustiu treball sobre la repressió a la rereguarda mostra encara aquesta visió unidireccional afirmant del Comitè: «Actuen fora i dins de la comarca, la seva violència destructora ateny persones i símbols, hi ha en els seus actes un aiguabarreig delictiu i vandàlic. Poden actuar de forma sacrílega davant creences religioses, apropiant-se diners i objectes valiosos com un nou grup bandoler per a fins propis i rabejar-se sàdicament amb la víctima. En les seves actuacions no són rars els excessos de menjar i beure i les procacitats»(2).

D'aquestes cites se'n deriven dos elements. D'una banda, destaca la violència i el vandalisme dels seus actes, i de l'altra el seu ampli abast territorial, que supera

els límits del poble d'Orriols. Aquests elements es troben encara més exagerats en l'imaginari popular. Aquest és capaç de descriure amb precisió les diferents formes de tortura i mort i d'atribuir-los multitud d'atrocitats. Això és el que ha acabat configurant, a grans trets, el mite d'Orriols. El que va ser i no va ser el comitè d'Orriols és l'objectiu d'aquest article, amb una perspectiva de seixanta anys i la convicció que s'han prejudicat els esdeveniments d'una manera excessivament simplista. El conjunt de fenòmens que van esdevenir-se a la zona d'Orriols durant el període de 1936-37 foren molt més complexos i contenien més elements que els que han configurat el mite. Cal una visió més contextualitzada i ajustada de la realitat, que vindrà donada per l'anàlisi de l'actuació política local, les relacions entre els diferents membres del comitè i la dinàmica repressiva a la zona.

Orígens i repressió

A Orriols, tal com va passar a molts altres pobles i municipis de la rereguarda, l'anunci del nou ordre revolucionari va venir d'elements foranis al poble. Després s'organitzà el Comitè Antifeixista d'Orriols, conegut com el Comitè de Oficis Varios de Orriols y sus Contornos. Ja des de les seves primeres actuacions, hi trobem una destacada capacitat d'organització i acció, que s'ha d'atribuir a la formació d'un nucli de persones molt operatives centrades a Orriols. La cúpula dirigent d'aquest comitè estava integrada per tres membres: el capítost Ginés Serrats (àlies Gaspar), Enric Massanes (àlies Costal) i Genís Puig (àlies Mariets). Aquests, sota la direcció del primer, prenen les decisions i foren els veritables responsables de les accions del comitè. Per sota seu trobem una sèrie d'individus dels pobles d'Orriols, Bàscara, Calabuig i Llampaias amb diferents graus

Feines agrícoles tradicionals a Orriols.

d'implicació i que responien a les seves ordres: Joan Serra (àlies Barrera), Joan Massanes, Rossend Barbosa, Joan Cos, Pere Batllori, Joan Campistol, Genís Baró, Narcís Masmartí, Alfons Joher, Guillem Sabater, Narcís Pujol, Josep Pujol, Ignasi Meler, Josep Pou o Pere Teixidor. Les tasques que realitzaren foren diverses: execucions, excavacions de fosses, vigilància i control a Can Perruca, requisos i apropiacions de béns, conducció d'automòbils..., i no les podem atribuir totes a tots els membres. De la mateixa manera, les motivacions que van portar aquestes persones a vincular-se amb el nou ordre són diverses: ideologia política, motius personals vinculats a qüestions econòmiques o socials i la dimensió dels mateixos esdeveniments. Cal remarcar, però, que els membres més compromesos eren propietaris benestants.

En els dies posteriors a l'aixecament militar, un grup de veïns d'Orriols va ser «contractat», cobrant un jornal de deu pessetes, per desmuntar el campanar de l'església d'Orriols i cremar-ne la simbologia religiosa. Aquests mateixos van repetir aquestes accions als municipis veïns de Llampaias, Terradelles i Vilademuls. És a dir, l'acció no es limità al poble d'Orriols. És en aquests moments quan es van començar a establir els contactes entre elements de diferents pobles de l'àrea immediata a Orriols, com Llampaias, Calabuig i Vilademuls, que espontàniament s'anaren relacionant cada cop més fins a configurar un grup fortament cohesionat i operatiu. Les primeres morts que podem atribuir a aquest grup es produïren al mes d'agost de 1936 amb pocs dies de diferència. Primer va ser el capellà de Llampaias, i després sis capellans més refugiats a la fonda Cal Ros de Girona, entre els quals hi havia el d'Orriols.

Uns dies més tard, el 9 d'agost de 1936, van ser trobats a Vilafreser –molt a prop d'Orriols– els cadàvers

d'onze veïns de Castelló que havien estat trets de la presó de Figueres i eren conduïts a Girona. El fet de trobar en aquesta àrea geogràfica tan propera a Orriols un nombre tan elevat de morts va ajudar a difondre la idea de l'existència d'un grup fort i actiu en aquest poble.

A partir d'aquell moment, s'iniciaren els contactes entre aquest grup i els comitès d'altres pobles. Les primeres mostres d'aquestes relacions les trobem amb la mort de dos veïns de Colomers i tres de Salt i Girona. Aquestes morts palesen la pràctica d'una dinàmica que es va anar repetint al llarg d'aquest període històric. Resseguint aquesta primera onada repressiva (vegeu Quadre I), podem observar que és caracteritzada per tot un seguit de col·laboracions entre alguns elements de diversos comitès locals i el grup d'Orriols. D'aquesta manera es va anar constituint una xarxa de relacions diferencials a nivell d'implicació que tingué diverses activacions en moments puntuals.

El comitè d'Orriols havia tingut una primera seu a can Costal, propietat d'un dels membres de la cúpula dirigent. Un mes després de l'esclat de la guerra, i seguint un procés paral·lel al descrit fins ara, hi va haver un canvi de seu que va tenir una rellevància especial. A partir del mes de setembre de 1936 el comitè d'Orriols s'establí a Can Perruca, una casa que es troba a fora del poble i que està situada estratègicament a l'encreuament de dues vies de comunicació importants: la carretera de Girona a Figueres i la de Banyoles a l'Escala. Des d'aquest lloc els membres del comitè controlaven tot el trànsit que hi circulava i alhora les seves accions passaven desapercebudes al poble d'Orriols. El canvi de seu va suposar la creació d'un veritable centre de poder i d'influència a la comarca. Can Perruca esdevingué el centre d'operacions del comitè del poble, però també el

Processons de postguerra a Orriols.

lloc de reunió i trobada de diversos comitès de la comarca. Aquesta casa era dels propietaris més grans del poble, la família Parer, que varen conviure durant gairebé un mes amb els membres del comitè. Aquesta convivència va ser distant i respectuosa fins al dia que la família Parer fou obligada a abandonar la casa i es va traslladar a una altra de la seva propietat al poble.

Una segona onada repressiva s'esdevingué després del bombardeig del Canarias –un vaixell de l'armada nacional– sobre Roses, el 30 d'octubre de 1936. El resultat d'aquest atac va ser més psicològic que no real, en el sentit que no va produir morts, però sí una mobilització general i un pànic que s'escampà ràpidament. Segons Josep Clara, va significar la primera mostra real de la guerra a les comarques gironines(3). En aquesta situació d'exaltació va tenir lloc la repressió contra polítics de dretes, comerciants i eclesiàstics trets de les presons de Girona, Olot i Sant Feliu de Guíxols. A la presó de Girona, un grup d'uns quinze milicians pertanyents a diferents comitès, entre els quals hi havia el d'Orriols, s'emportaren un nombre indeterminat de persones entre els dies 30 i 31 d'octubre. D'aquestes, setze foren trobades mortes a Orriols, Orfes i Espinavessa. Dins el mateix ambient de revenja, el dia 6 de novembre van ser morts per encàrrec quatre veïns de Bordils, que van ser trobats a Foixà. Entre els dies 11 i 17 de novembre el Canarias bombardejà l'Escala i Palamós. Seguint la mateixa dinàmica, el dia 12 foren trobats a Orriols tres cadàvers més (vegeu Quadre II).

Hem de circumscriure la zona en què tenien lloc els assassinats principalment a les següents poblacions: Orfes, Vilafreser, Espinavessa, Orriols i Foixà. Aquestes accions posen de manifest l'estreta relació entre alguns dels comitès de la comarca. És d'aquesta manera que es va

constituir una xarxa espontània que esdevingué un recurs en l'acció repressiva. Aquesta xarxa s'activava de maneres diferents. Una era la que es donà arran de l'atac del Canarias, moment en què diferents comitès actuaren conjuntament realitzant una acció de força com l'assalt a les presons. L'altra s'activava en moments puntuals i de manera bilateral entre dos comitès locals.

L'acció política

Un dels aspectes més desconeguts del comitè d'Orriols és la seva actuació política, que tingué lloc dins el marc del Consell Municipal de Bàscara. Els consells municipals van ser creats per Decret de la Generalitat de Catalunya el dia 9 d'octubre, amb la intenció de dissoldre els comitès antifeixistes. En el cas de Bàscara i en molts altres, els mateixos membres del comitè van ser els que s'integraren en el si del Consell Municipal). Des d'aquesta legalitat impulsaren un programa polític de transformació social.

El dia 24 d'octubre es va constituir aquest consell municipal, que fou monopolitzat gràcies a la força de les armes per la CNT, amb un total de sis regidors: Genís Serrats (Gaspar) (1r president), Martí Farreró (2n president), Enric Massanes (Costal) i Alfons Joher d'Orriols, i Rafael Teixidor i Josep Pujol de Calabuig. Les altres dues forces polítiques, ERC i PSUC, amb representació al Consell, abandonaren el ple en protesta per l'excessiva representació de la CNT, la qual refermà el seu desinterès en la direcció del poble afirmant «la responsabilidad que requieren las circunstancias para salvar el problema social conjuntamente con los consejeros de la Generalidad de Catalunya e incluso con los del resto de España. Es necesario que todos los

Orriols, al peu de la carretera de Girona a Figueres.

Can Perruca, seu del Comitè d'Orriols.

hombres honrados se dispongan a ponerse a la altura de las circunstancias y que no sea abandonado el problema social, moral y material». I més endavant afegien: «No es cuestión de oportunismo sino de responsabilidad que todos ofrecen de buen corazón»(4).

La gestió política que s'inicià a partir d'aquell moment al Consell Municipal es va centrar en tres eixos: la propietat privada, l'àmbit cultural i el vessant social. En el cas de la propietat privada es van prendre dos tipus de mesures de caràcter innovador. En primer lloc, un programa de confiscacions que va consistir en l'apropiació d'alguns locals de propietaris fugitius o residents fora del municipi, a causa de la necessitat d'assistència i recolliment de refugiats de guerra: la casa Gustà, propietat de Fernand Gustà Casals, la casa Jaume Gustà, propietat de Jaume Gustà Puigsech, la casa Espolla, propietat de Ricard Fàbregas, la casa «Riera» propietat de Frederic Riera i la rectoria del poble. I en segon lloc, un Projecte de Municipalització, fonamentat en una nova modalitat tributària que es concretà en el control de les transaccions econòmiques dels habitatges i/o les terres: les propietats tributades amb un lloguer a un particular passaren a ser patrimoni del poble, es reduïren els lloguers i s'impossibilità vendre o llogar les propietats. Com podem veure, el caràcter revolucionari d'aquestes mesures és evident. En matèria de política cultural es creà la Conselleria de Cultura, que va decretar la depuració de l'antic material escolar, per considerar-lo reaccionari, i l'establiment de l'ensenyament mixt. En l'àmbit social, finalment, es suprimiren les fórmules rutinàries referents al matrimoni, «exigiéndose como única documentación de los contribuyentes la cédula de identidad personal, el certificado médico y el certificado de soltería cuando uno de los contrayentes no sea vecino de la localidad»(5), i es destinà l'antic ajuntament a beneficència social.

Però la línia d'actuació política del comitè d'Orriols no es va circumscriure únicament al Consell Municipal de Bàscara, sinó que va tenir una materialització localitzada al poble mateix d'Orriols, amb la posada en marxa de la col·lectivitat agrícola. Aquesta forma d'explotació de la terra era totalment nova i aliena a la producció agrícola del poble, que es basava en l'explotació de la propietat privada, sistema que determinava enormement l'estructura social, de manera que a Orriols hi havia uns pocs grans propietaris, una majoria de mitjans i petits propietaris i una minoria de masovers i jornalers. Amb tot, però, l'estatus de propietari no comportava necessàriament una posició econòmica benestant, i alguns petits propietaris treballaven com a masovers i jornalers als grans masos.

La col·lectivitat s'inicià l'octubre de 1936 i es basava en el treball conjunt de les terres del poble a partir de grups de treball. Així, superant els límits de propietat, es van ajuntar les terres dels masos i eren treballades conjuntament per tots els pagesos. Es tractava de suprimir el concepte de propietat i fer de les terres i el producte resultant del seu treball un bé comú. Al mateix temps s'havia d'imposar una nova fórmula de redistribució de la producció basada en un repartiment més equitatiu. El fet, però, és que durant el període en què va funcionar la col·lectivitat no es va poder acabar el cicle agrari i, per tant, no hi va haver collita. D'aquesta experiència col·lectivista caldria destacar-ne l'impacte que va tenir al poble. D'una banda, els petits propietaris s'hi van apuntar convençuts que podrien millorar la seva situació; de l'altra els grans propietaris només s'hi van afegir obligats pel comitè.

Però la col·lectivització no afectava únicament la terra, sinó que també incloïa alguns oficis, com el de ferrer i el de carreter. El procediment consistia en la

Sigles de la CNT, encara visibles en una porta d'Orriols.

Sigles de la FAI, a la mateixa porta d'Orriols.

utilització dels seus serveis pels particulars sense cap despesa, que era abonada posteriorment pel comitè.

L'aspecte més conflictiu d'aquesta col·lectivitat, tanmateix, va ser la confiscació regular i arbitrària de productes agrícoles i ramaders com oli, ous i tot tipus de bestiar, que eren comercialitzats posteriorment o apropiats directament pel comitè. Tot aquest moviment de productes i diners era controlat per dos secretaris que el comitè havia contractat, però la seva administració depenia exclusivament del grup.

L'inici de la fi

Aquesta situació hegemònica del comitè al poble i al Consell Municipal es començà a debilitar a partir de final de gener de 1937. Fou concretament el darrer dia d'aquest mes quan es constituí el nou Consell Municipal a Bàscara, d'acord amb la disposició de la Conselleria de Seguretat Interior de la Generalitat del dia 11 d'octubre. Així, les conselleries es van repartir de manera que la CNT perdia la majoria passant de sis a quatre regidors (Genís Serrats, Enric Massanes, Rafael Teixidor i Josep Pujol). Pel que fa a ERC i la UGT, van passar a tenir respectivament dos i tres regidors (Josep Teixidor i Joan Mercader per una banda i Joan Soler, Josep Armengol i Mateu Bruset per l'altra), obtenint així una majoria en coalició.

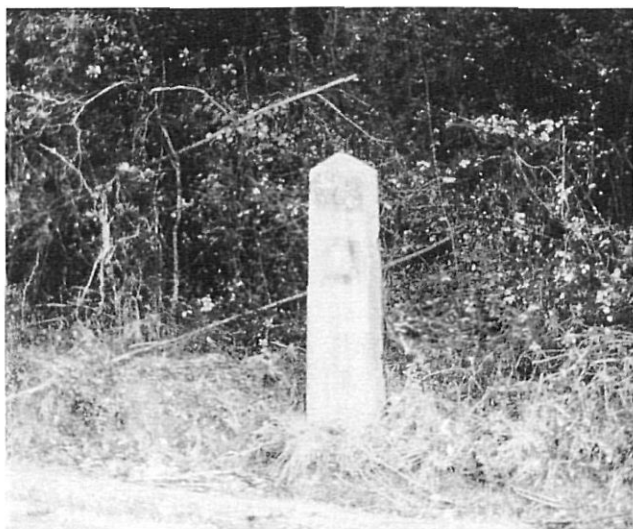
La primera mesura que denota aquesta pèrdua de poder de la CNT la trobem ja al mes de febrer, quan es va revisar la gestió de l'anterior Consell Municipal pel sindicat anarquista i va ser rebutjada, en considerar-la excessivament revolucionària i il·legal, ja que no havien estat representades al consistori totes les forces polítiques.

Però el fet que mostra un major afebliment del poder de la CNT al Consell Municipal va tenir lloc el mes de

març, quan es dissolgué la conselleria de Seguretat Interior, provocant una desvinculació de la central anarcosindicalista del seu paper hegemònic en la política local del municipi, malgrat que l'abandonament definitiu de les armes no es va produir fins a la dissolució del comitè.

Aquesta situació conflictiva va tenir un nou episodi a final d'abril, en què es va constituir un nou Consell Municipal on la CNT només va obtenir tres representants, ERC cinc i el PSUC dos. Aquesta agonia de la central anarquista no fou més que un reflex de la situació política que s'esdevingué arreu de Catalunya durant aquelles dates: junt amb una pèrdua de poder i d'influència política de la CNT, s'anava consolidant un bloc comunista encapçalat pel PSUC i ERC recuperava la seva hegemonia política d'abans del juliol de 1936.

La culminació d'aquest procés de pèrdua de poder de la CNT al Consell Municipal, i del comitè d'Orriols, en definitiva, arribà durant el mes de maig de 1937. Dos fets precipitaren la seva fi. El primer va ser l'assalt i ocupació de l'ajuntament de Bàscara per part de membres del comitè d'Orriols com a rèplica dels enfrontaments que van tenir lloc a principi de maig a Barcelona i arreu de Catalunya entre els anarquistes i el POUM per una banda i el bloc comunista i la Generalitat per l'altra. Però aquest esclat de violència tenia un altre component que el va anar gestant, i que es configura com el segon aspecte: a final d'abril, la major part dels grans propietaris que participaven en la col·lectivitat d'Orriols l'abandonaren (alguns arribaren al territori «nacional»), creant un clima d'inestabilitat i tensió latents. De resultes d'això, les seves famílies s'havien d'amagar al bosc de nit per por de represàlies. Algunes d'aquestes famílies eren les de can Perruca, can Canova, can Garriga o cal Peixater, entre d'altres.

Monòlits en memòria de les víctimes d'Orriols.

D'altra banda, van tenir lloc els tres darrers assassinats a Orriols, i un de frustrat. Les dues primeres víctimes foren Tomàs Andreu Aixart, peó capataç de carreteres afiliat a la UGT, i Jaume Brengaret Batllori, peó de camins. Ambdós foren capturats el 5 de maig al vespre a la sala de ball de can Teixidor de Bàscara i morts a la matinada. La seva mort es pot emmarcar dins la lluita interna al bàndol republicà per aconseguir l'hegemonia política, ja que estaven afiliats a centres d'esquerra.

Les altres víctimes ho foren per motius deconeguts, i van ser Narcís Duran i Carbó i Eugeni Domingo, que aconseguí fugir. Eren de Cassà de la Selva i van ser agafats a la Jonquera per membres del comitè el dia 6 de maig. Immediatament foren portats a Orriols on el primer fou mort, però el segon aconseguí escapar fent un salt del cotxe i fugint pels conreus, i va arribar finalment a un mas de Calabuig que li donà refugi.

Aquestes van ser les darreres accions del comitè d'Orriols, ja que pocs dies després arribà al poble un destacament de Guàrdies d'Assalt que acabà amb el seu domini i reinstaurà l'ordre republicà. Els membres del comitè van fugir del poble, però alguns foren detinguts al cap de poc. Els dies 19 i 20 de maig de 1937 el jutge Vidal Letcha va citar a declarar Josep Pou, Alfons Joher, Joan Cos, Ginés Baró, Josep Pujol i Rossend Barbosa.

El dia 23 de juliol de 1937 es publicà un anunci de requisitòria contra Ginés Serrats, Enric Massanes, Joan Serra, Genís Puig, Ignasi Meler, Narcís Pujol i Joan Massanes, processats en el sumari instruït per assassinats, detencions il·legals, robatori i altres delictes comesos a Orriols(6).

Però els membres del comitè van tenir una sort diversa. Genís Serrats (Gaspar) va ser l'únic que anà al front, on va morir. Alguns, com Genís Puig, Enric i Joan

Massanes i Joan Cos, van fugir cap a França. D'altres, foren executats durant la repressió franquista, com Joan Serra i Ginés Baró, o compliren condemna durant molts anys, com Rossend Barbosa, Alfons Joher i Joan Campistol.

A tall de conclusió

Som conscients de les limitacions que presenta aquest treball, perquè deixa buits difícils per trobar una explicació global i satisfactòria. Però creiem també que tenim elements suficients per presentar una visió diferent de la coneguda fins ara sobre el fenomen d'Orriols. Hem mostrat que el comitè d'Orriols no es va limitar a ser un petit aparell repressiu. La seva gestió política radical, criticada fortament des d'altres sectors polítics del terme municipal, ens apunta l'intent d'instaurar pautes de canvi social en el si de la comunitat, amb la pretensió d'aconseguir una major igualtat social. Així mateix, subscriuim aquella part del mite que parla d'una àrea d'actuació més ellà dels límits d'Orriols o del municipi de Bàscara, tot i que aquest punt s'ha d'entendre des d'una certa perspectiva i cal anar acotant-lo en funció de noves recerques.

Estem en desacord amb l'estigmatització que ha creat el mite respecte als membres del comitè, presentant-los com a simples «incontrolats», vàndals o delinqüents, qualificatius que es basen en diferents supòsits i que es concreten en els excessos de menjar i beure, les procacitats, el fet de rabejar-se sàdicament amb les víctimes, l'actuació sacrílega davant creences religioses i l'apropiació de diners. D'aquestes acusacions només tenim constància de les dues darreres. Pel que fa a les execucions, tot el que hem pogut saber és que alguna víctima fou cremada.

Cal que aquest conjunt d'actuacions repressives es denunciïn i condemnin, però no podem cometre l'error de treure conclusions sense elements de judici. A més, hem de considerar el context i la situació política del moment, caracteritzada per una radicalització de totes les posicions polítiques que va generar un esclat de violència del qual ningú en va tenir l'exclusivitat, i que tenia ja un llarg bagatge a Catalunya. Tal com diu Víctor Alba: «Quan els qui no la visqueren en parlen, donen la impressió que la guerra civil –sobretot la banda republicana– ho inventà tot: passeigs, col·lectivitzacions, milícies, crema d'esglésies i assassinats de capellans. Diries que no els han ensenyat mai [...] que a tot Espanya, des de Ferran VII, cada cop que la gent ha sortit al carrer, s'han cremat esglésies (potser no saben que Poblet i Santes Creus ja estaven cremats molt abans del 36?), i que els sometents i pistolers no feren altra cosa, en to menor, que el que feren els 'incontrolats' el 36. La guerra civil del 36-39 fou un capítol més d'una tradició de segles i no hi havia cap motiu per suposar que seria diferent de la carlinada o de la guerra del francès. Potser –només potser– la guerra del 36-39 ha tingut la virtut de tancar aquesta tradició»(7).

Així doncs, amb el nom de comitè d'Orriols entenem un col·lectiu de persones que van dur a terme una doble línia d'acció:

– una acció política que es concretà en mesures socials clarament progressistes, d'acord amb la ideologia anarquista (col·lectivitzacions, confiscacions, etc.), i

– una acció repressiva dirigida majoritàriament contra religiosos i militants de dreta. Aquest fet va venir donat per la radicalització política del moment, amb l'esclat d'un doble conflicte simultani: a nivell personal i a nivell social. Aquesta acció repressiva és l'eina que possibilità l'acció política la qual va ser legitimada pel Decret del 22 de juliol de 1936 de constitució dels Comitès Antifeixistes, primer, i després, per la seva gestió al Consell Municipal, que finalitzà el maig de 1937.

Ara bé, el que no hauria passat de ser un fet localitzat en un poble va esdevenir un fenomen d'abast comarcal i fins i tot intercomarcal. La capacitat d'acció del comitè d'Orriols distà molt de la d'altres comitès (exceptuant els casos concrets de Salt i Puigcerdà). Aquesta capacitat, que es centra en la línia repressiva, és la que ha perdurat en l'imaginari popular al llarg dels anys i s'ha anat estenent arreu de les comarques gironines a través de la transmissió oral, engreixant-se progressivament de manera que la diferència de criteris entre alguns habitants d'Orriols i d'altres poblacions més o menys llunyanes difereixen molt.

Així, l'imaginari popular, forjador en darrer terme del mite Orriols, conjuntament amb bona part del discurs historiogràfic, només han sabut mostrar una vessant violenta i terrorífica marcada per l'acció repressiva. D'aquesta manera s'atribueix la responsabilitat dels actes

«Caídos por Dios y por la Patria...»

del comitè exclusivament als seus membres, i més enllà d'això, al poble d'Orriols.

Però aquesta responsabilitat no és exclusiva, com ho demostra el funcionament de la dinàmica repressiva a la comarca: «El comitè d'Orriols, del municipi de Bàscara, [...] controlà una part important de l'Empordà i el Gironès, i [...] fou l'encarregat de la persecució i l'eliminació física dels enemics del nou ordre revolucionari, sempre d'acord, però, amb els comitès locals, que eren els qui assenyalaven les víctimes»(8). En efecte, el cas d'Orriols ens ofereix un exemple paradigmàtic d'aquesta dinàmica. El funcionament dels comitès antifeixistes, si bé no era coordinat ni regulat, seguia unes pautes reiteratives, una de les quals era la complicitat dels nuclis de diferents localitats en les persecucions i assassinats selectius. D'aquesta manera ens trobem amb el «cotxe fantasma» o el «passeig», quan un comitè local feia venir un comitè veí més o menys llunyà/conegut per realitzar aquestes accions, quedant així immune de tota responsabilitat. Els membres d'aquest cotxe tenien tota la informació que els calia per dur a terme la seva «tasca» selectiva i precisa. I fins i tot, gràcies a aquesta informació i col·laboració eren capaços de seleccionar les víctimes recloses a la presó sense conèixer-les.

En definitiva, això és el que passà a Orriols. Hi trobem un nucli molt fort que va ser determinat bàsicament a partir de dos factors. D'una banda, la figura

de Genís Serrats (Gaspar), ideòleg, capitost i ànima del comitè. De l'altra, l'enclavament geogràfic estratègic on es situen el poble i la casa-seu del comitè.

Aquest nucli va estar format per en Gaspar, en Costal i en Mariets d'Orriols, els «homes forts». Eren els que ordenaven les accions i a qui recorrien aquests comitès veïns més o menys llunyans. L'especificitat rau en el fet que aquest nucli operatiu fort no tenia inconvenients per posar-se a disposició dels altres comitès a l'hora de reprimir els enemics del nou ordre, o sigui, s'hi recorria a l'hora de fer la «feina bruta». Aquest fet exculpa algú? Evidentment que no. Però hem de tenir present que hi va haver una complicitat entre un nombre encara indeterminat de comitès locals, dels quals en coneixem alguns, com els de Salt, Colomers i Bordils, i el d'Orriols. Aquesta relació ens obliga a ser més prudents a l'hora de definir els fenòmens ocorreguts durant aquest període. És evident que el comitè d'Orriols va cometre atrocitats i assassinats que només es poden entendre en el context d'exaltació de l'època (fet que en cap cas els justifica), però no és menys cert que la responsabilitat d'aquells comitès locals que es van quedar a l'ombra es fa palesa en la mesura que es posaven en contacte amb qui sabien que faria el que ells no volien fer (excepte el cas de Salt, que estaria al mateix nivell que el d'Orriols): en definitiva, tirar la pedra i amagar la mà.

Per tant, trobem una extensa xarxa de personatges que es relacionen amb aquest nucli fort en major o menor grau. D'una banda, els dirigents de comitès locals veïns, com, en el cas de Calabuig, Josep Pujol, Narcís Pujol i Martí Farrero, i, en el cas de Llampaias, Joan Serra (Barrera), que participaren del que coneixem com a comitè d'Orriols. D'altra banda, els dirigents d'altres comitès locals que hi col·laboraren en moments puntuals amb contactes bilaterals i que van fixar la base del mite Orriols, sabent que ells també van ser part d'aquest mite, però restant en l'anonimat.

**Josep Maymí i Josep Ros són antropòlegs.
Xavier Turró és geògraf.**

Notes:

- (1) *L'Autonomista*, 24 de maig de 1937, pàg. 2.
- (2) SOLÉ, J.M. i VILARROYA, J. *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. Vol. I. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1989. Pàg. 79.
- (3) CLARA, J. «Bombardeig de Roses i nit de terror». *Revista de Girona*, núm. 118, setembre-octubre 1986. Pàg. 72-76.
- (4 i 5) Actes municipals de l'Arxiu de l'Ajuntament de Bàscara. Anys 1936-1937.
- (6) CLARA, J. «Els fets de maig de 1937 a la regió de Girona». *Revista de Girona*, núm. 116, maig-juny 1986. Pàg. 33-37.
- (7) ALBA, V. «El maniqueisme de l'antimaniqueisme». *L'Avenç*, núm. 205, juliol-agost de 1996. Pàg. 9.
- (8) SOLÉ, J.M. i VILARROYA, J. *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. Vol. II. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1990. Pàg. 361.

Quadre I: Victimes trobades a l'àrea d'influència del comitè d'Orriols Agost i setembre de 1936

Nom i cognoms	Professió	Data i lloc
Lluís Faixat Vilella	Capellà	7/12-VIII-1936 Orfes
Josep Planas Figa	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Lluís Planas Sala	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Joan Planas Serra	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Narcís Casademont	Jutge	9-VIII-1936 Vilafreser
Josep M. Puig Costa	Farmacèutic	9-VIII-1936 Vilafreser
Rafael Tibau Causa	Comerciant	9-VIII-1936 Vilafreser
Narcís Fàbrega Custou	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Josep Fàbrega Custou	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Pere Canet Juanola	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Miquel Jocavi	Pagès	9-VIII-1936 Vilafreser
Miquel Augé Escapa	Barber	9-VIII-1936 Vilafreser
Ferran Ribas Brunet	Mestre	9-VIII-1936 Vilafreser
Rafael Massó Gener	Capellà	13-VIII-1936 Orfes
Josep Batlle i Darna	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Josep Aliu i Vidal	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Pere Clapés i Bosch	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Cosme Dalmau i Joher	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Anselm Vilar i Mas	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Lluís Vicens i Compte	Capellà	13-VIII-1936 Espinavessa
Francesc Aranda Rivera	Militar	20-VIII-1936 Orriols
Enric Frigola i Coll	Capellà	21-VIII-1936 Orfes
Joaquim de Quintana	Propietari	21-VIII-1936 Orfes
Josep Vilaseca Tarrés	Propietari	26-VIII-1936 Vilafreser
Pere Sureda Corominas	Delineant	26-VIII-1936 Vilafreser
Agustí Riera Pau	Polític	27-VIII-1936 Les Encies
Baldomer Margenat	Religiós	10-IX-1936 Orriols

Quadre II: Victimes a la zona d'Orriols. Octubre i novembre de 1936

Nom	Professió	Data i lloc
Antoni Busquets Noret	Advocat	31-X-1936 Orriols
Valentí Güell Maymí	Comerciant	31-X-1936 Orriols
Lluís Domènech Pujol	Propietari	31-X-1936 Orfes
Ramon Adroher Gustà	Industrial	31-X-1936 Espinavessa
Alfons Sabat Pujol	Banquer	2-XI-1936 Orriols
Josep de Batlle Metge	Propietari	2-XI-1936 Orriols
Andreu Salgado Comas	Estudiant	2-XI-1936 Orriols
Manuel Vilà Laporta	E. de banca	2-XI-1936 Orriols
Alfons Hosta Bellpuig	Metge	2-XI-1936 Orriols
Antoni Puig Rossell	Seminarista	2-XI-1936 Orriols
Joan Vilagran Anglada		2-XI-1936 Orriols
Carles Peya Pagès	Advocat	2-XI-1936 Orriols
Emili Picó Boada		2-XI-1936 Orriols
Narcís Puxan Malloll	Pagès	2-XI-1936 Orriols
Jaume Romans Palmada	Pagès	2-XI-1936 Orriols
J. M. Peradalta Raurich	Comerciant	2-XI-1936 Orriols
Josep Estragó Romans	Pagès	6-XI-1936 Foixà
Josep Olivé Martí	Pagès	6-XI-1936 Foixà
Joan Solés Busquets	Pagès	6-XI-1936 Foixà
Josep Capdeferro Gerri	Comerciant	6-XI-1936 Foixà
Lluís Carbó Taberner	Carnisser	12-XI-1936 Orriols
Salvador MasPOCH Agustí	Perruquer	12-XI-1936 Orriols
Ramon Vidal Ros	Propietari	12-XI-1936 Orriols